

priest in the Right-Bank Ukraine in the second half of XIX – early XX century analyzed, the possibility of their implementation in the daily pastoral practice investigated. It is studied the procedure for appointing a priest to the post and the conflicts that arise in this regard.

It is indicated that the clergy used a number of privileges - it is tax-exempt, exempt from military service, received in the use of church land for material support. There was also an extensive system of rewards and punishments for the clergy. Offences clerics regarded as a civil or ecclesiastical court. Most of the cases against the clergy are not subject to civil court and left to the spiritual consistory. Clergy offenses mainly related to the performance of official duties or improper ethical behavior.

Along with certain rights to the parish clergy relied a number of duties not only religious but also secular character. The main duty was the implementation of the priest in the parish, the spread of the basics of Orthodoxy in an accessible form. In addition, the priest had to say preaching exercise requires off-duty conduct conversations with believers, to engage in missionary activity. One of the main duties of the parish clergy was the implementation of educational activities, disseminating religious knowledge. On the priest assigned notary functions that require doing all church documents: religious books, church chronicles, births books, etc.

Church and State Dependence undermined its credibility in the eyes of the faithful. Therefore, it is reasonable to question was raised about the advisability of the Orthodox Church greater freedom and liberation of the clergy from the implementation of state and political problems.

Key words: rights, duties, parish, clergy, priest, believers

Отримано: 22.10.2016 р.

УДК 94:329(477):94(470+571)] «18/19»

Олександр Федьков

УКРАЇНСЬКИЙ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНИЙ РУХ В УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЯХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НА МЕЖІ ХІХ ТА ХХ СТ.: СОЦІОКУЛЬТУРНІ УМОВИ ТА НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ

Олександр Федьков. *Український соціал-демократичний рух в українських губерніях Російської імперії на межі ХІХ та ХХ ст.: соціокультурні умови та напрямки діяльності.* Важливим суспільно-політичним напрямком, який сформувався в ХІХ та продовжив функціонування у ХХ ст., був марксизм. Вироблена К. Марксом і Ф. Енгельсом теорія пов'язували надії суспільного прогресу з робітничим класом, який у наслідок соціалістичної революції мав скасувати приватну власність, як основу нерівності, та збудувати справедливий соціальний устрій. Важливе значення для аналізу марксистських політичних партій має

їхня класифікація. Найявний в історіографії поділ соціал-демократичних партій і спілок, їхніх течій і фракцій на революційні та опортуністичні має ідеологічно-упереджений характер. Набагато більше для розуміння марксистських організацій може дати запропонована автором класифікація. У її основу покладено два критерії, які стосуються процесів партійного будівництва та з'ясування державно-правового статусу нації в майбутньому. Виходячи з зазначеного, пропонується поділити всі соціал-демократичні партії та спілки на інтернаціоналістські та національні. Інтернаціоналістські виступали за створення централізованої марксистської партії, в яку б національні марксистські групи входили на правах секцій. Майбутню соціалістичну державу вони вбачали централізованою, проте в ній мали бути вирішенні важливі соціальні та національні питання. Національні соціал-демократії виступали за побудову марксистських партій на федеративних засадах або їхнього незалежного існування. Розв'язання національного питання вони пов'язували зі здобуттям незалежності або ж наданням національно-територіальної чи національно-персональної автономії.

В українському соціал-демократичному русі на межі XIX та XX ст. також проявилися два напрямки – національний та інтернаціональний. Аналізуючи теоретичні підстави та практичну діяльність українських марксистів, автор відзначив існування двох напрямків у соціал-демократичному русі в українських губерніях Російської імперії. Національні марксистичні були репрезентовані групою Українська соціал-демократія, Українською соціалістичною партією, Революційною українською партією та Українською соціал-демократичною робітничою партією. До інтернаціонального напрямку можна залічити Групу сільських робітників соціал-демократів Київської губернії та Українську соціал-демократичну спілку. Остання, проіснувавши трохи більше місяця як самостійна організація, увійшла до складу РСДРП на автономних засадах.

Напередодні першої російської революції в складі Закордонного комітету РУП та загалом у партії існували три ідейно-політичні групи. Автономісти виступали за входження до складу РСДРП на автономних засадах і поділяли програмні засади останньої; вони були впевнені, що в майбутньому соціалістичному суспільстві зі знищенням приватної власності будуть розв'язані соціальні та національні проблеми. Федералісти виступали за входження до російської марксистської партії на федеративних засадах і загалом були прихильниками «національних форм пролетарського руху». Третю, найчисельнішу групу в партії склали прихильники самостійного існування української соціал-демократичної партії (згодом вони боролися за входження в РСДРП на федеративних засадах), що виступали за національно-територіального статусу в майбутній демократичній Російській республіці.

Найвпливовішою національною українською марксистською партією в 1905–1907 рр. була РУП-УСДРП. Вона відстоювала національні інтереси та в справі партійного будівництва обстоювала об'єднання з іншими марксистськими партіями та спілками на федеративних засадах, а розв'язати національне

питання прагнула за допомогою національно-територіальної автономії. Водночас, у РУП-УСДРП фігурувала потужна інтернаціональна тенденція, що проявилася у недооцінці частиною українських марксистів значення національного питання в житті України та Російської держави а також у прагненні за будь-якої ціни досягнути об'єднання з РСДРП. Прихильність до таких поглядів демонстрували невеликі групи («обласніки») або й окремі партійці. Причини існування цього напрямку коренилися в слабкості національної марксистської партії та в потужних ідейних та організаційних впливах російської соціал-демократії.

Ключові слова: класифікація, соціал-демократія, марксизм, робітничий клас, національний, інтернаціональний.

Александр Федьков Украинская социал-демократическое движение в украинских губерниях Российской империи на рубеже XIX и XX веков.: социокультурные условия и направления деятельности. Марксизм сформировался в XIX в. и стал важным направлением общественно-политической жизни в XX в. Созданная К. Марксом и Ф. Энгельсом теория связывала надежды общественного прогресса с рабочим классом, который в результате социалистической революции должен был отменить частную собственность как основу неравенства и построить справедливый социальный строй. Важное значение для анализа марксистских политических партий имеет их классификация. Использованное в историографии разделение марксистских организаций на революционные и оппортунистические имеет идеологически предвзятый характер. Гораздо больше для понимания марксистских политических партий и союзов может дать предложенная автором классификация. В ее основу положены два критерия, которые касаются процессов партийного строительства и выяснения государственно-правового статуса нации в будущем. Исходя из указанного, предлагается разделить все социал-демократические организации на интернационалистские и национальные. Интернационалистские выступали за создание централизованной марксистской партии, в которую бы национальные марксистские группы входили на правах секций. Будущее социалистическое государство они видели централизованным, однако в нём должны быть разрешены все важные, в том числе и национальный вопрос. Национальные социал-демократии выступали за построение марксистских партий на федеративных началах или за их независимое существование. Решение национального вопроса они связывали с обретением независимости, предоставлением национально-территориальной или национально-персональной автономии.

В украинском социал-демократическом движении в Российской империи на рубеже XIX и XX вв. также проявились два направления – национальное и интернациональное. Национальные марксисты были представлены группой Украинская социал-демократия, Украинской социалистической партией, Революционной украинской партией и Украинской социал-демократической рабочей партией. К интернациональному направлению можно причислить Группу

сельских рабочих социал-демократов Киевской губернии и Украинский социал-демократический союз (Спилка). Последняя, просуществовав чуть больше месяца как самостоятельная организация, вошла в состав РСДРП на автономных началах.

Накануне первой русской революции в составе Заграничного комитета РУП и в партии существовали три идейно-политические группы. Автономисты выступали за вхождение в состав РСДРП на автономных началах и разделяли программные принципы последней; они были уверены, что в будущем социалистическом обществе с уничтожением частной собственности будут решены социальные и национальные проблемы. Федералисты выступали за вхождение в состав российской марксистской партии на федеративных началах. Третью, самую многочисленную группу в партии, составляли сторонники самостоятельного существования украинского социал-демократической партии (впоследствии они боролись за вхождение в РСДРП на федеративных началах), которые выступали за предоставление украинским землям национально-территориального статуса в будущей демократической Российской республике.

Самой влиятельной национальной украинской марксистской партией в 1905–1907 гг. была РУП-УСДРП. По вопросу партийного строительства она отстаивала объединения с другими марксистскими партиями и союзами на федеративных началах, а решить национальный вопрос стремилась с помощью национально-территориальной автономии. В то же время, в РУП-УСДРП фигурировала мощная интернационалистская тенденция, проявившаяся в недооценке частью украинских марксистов значения национального вопроса в жизни Украины и Российского государства а также в стремлении любой ценой достичь объединения с РСДРП. Приверженность к таким взглядам демонстрировали небольшие группы («областники») или и отдельные члены партии. Причины существования этого направления коренились в слабости национальной марксистской партии и в мощных идейных и организационных влияниях российской социал-демократии.

Ключевые слова: *класифікація, соціал-демократія, марксизм, робочий клас, національний, інтернаціональний.*

Особливості розвитку марксизму в різних країнах світу в ХІХ–ХХ ст. – проблема, що залишається насущною в історичній науці. Про це засвідчують дослідження останнього часу¹. Водночас, використання термінів «національний марксизм», чи то «український марксизм», у сучасній історіографії ще не усталився. На це вказує й запитання, яке поставили модератори дискусії 2009 р. про марксизм на сході Європи її учасникам: «Чи не є саме словосполучення «національний марксизм» оксюмороном?»² Відомий український вчений і учасник форуму С. Кульчицький висловив міркування про проблематичність цього терміну та відзначив багатоаспектність самого поняття «марксизм»³. Дещо раніше з цього питання висловився інший знаний історик, В. Литвин. Він зазначав: «До недавнього часу думка чи натяк на український марксизм вважалися

крамольними, науково-хибними. Цей стереотип радянської історіографії про відсутність українського марксизму спростовується і чекає свого переосмислення»⁴. Наше дослідження може вважатися одним із кроків у цій направленості; відтак, завданням цієї статті є вироблення критеріїв і створення класифікації марксистських партій та груп а також проведення аналізу українських соціал-демократичних організацій кінця XIX – початку XX ст. на предмет приналежності до певних напрямків.

З'ясовуючи проблему існування національних різновидів марксизму, варто брати до уваги те, що створена К. Марксом і Ф. Енгельсом доктрина пройшла значну еволюцію. Попри суперечливість самої теорії «наукового комунізму», такі важливі для практики тодішнього соціалістичного руху питання, як рівень розвитку капіталістичного суспільства в різних країнах і їх готовність до здійснення соціалістичної революції; форми і методи переходу до омріяного суспільного ладу та інші засновниками комуністичної теорії на певних етапах її розробки вирішувалися неоднаково. Тому, їхні послідовники в різних країнах могли знаходити (і знаходили) в цьому вченні різні, інколи суттєво відмінні ідеї та використовувати їх на свій розсуд. Крім того, універсалістська теорія, якою є марксизм, у практиці застосування неминуче адаптувалася до реалій конкретних держав, які характеризувалися різноманіттям політичних систем, соціально-економічного, культурного та духовного розвитку, ментальності. Саме у цьому сенсі, на наш погляд, і можна говорити про національні різновиди й, зокрема, про український марксизм.

При дослідженні політичних партій важливою методологічною проблемою є їхня класифікація. Ученими зроблено чимало для поділу політичних партій на системи та підсистеми на основі певних критеріїв⁵. При цьому метод класифікації застосовується не лише щодо партійних систем у цілому, але й щодо певних типів політичних партій. Ми зосередимо увагу на класифікації соціал-демократичних партій і спілок.

В умовах модернізації суспільства марксистські організації здійснювали еволюцію в ідейному та організаційному відношеннях, що ускладнює їхню класифікацію. В радянській історіографії та у працях вчених країн соціалістичного табору використовувався поділ соціал-демократичних партій на революційні та опортуністичні⁶. Попри те, що зазначена класифікація відбивала відомі тенденції в тодішньому соціал-демократичному русі, вона мала й значні вади. Вона виступала засобом ідейно-політичної боротьби та відбивала тенденцію до догматизації марксизму, що проявилася в міжнародній, але найбільше – в російській соціал-демократії. Сьогодні дослідники історії марксистських партій у Російській імперії визнають, що не лише більшовики, але й меншовики виступали за революційні зміни в країні. Зазначене можна сказати й про інші соціал-демократичні партії країни⁷. Таким чином, вищезазначена класифікація не може задовольняти сучасних учених ще й через свою заідеологізованість. Очевидно, що названі «опортуністичними» політичні партії доцільно йменувати «реформістськими» без зайвого ідеологічного «надриву» та осуду.

Водночас, значно більше може дати для розуміння соціал-демократичного руху в багатонаціональній Російській імперії, зокрема й у Наддніпрянській Україні, запропонована нами класифікація. У статті сучасної російської дослідниці М. Смірної, присвяченій діяльності національних соціал-демократичних партій, зазначається, що «насправді російські національно-партійні рухи соціал-демократичного напрямку представляли різноманітні варіанти вирішення проблеми «націоналізму» і «інтернаціоналізму», що було реалізовано в їх програмних документах і практичній діяльності»⁸. Погоджуємося з цією засадничою тезою та пропонуємо, залежно від пріоритетів у розв'язанні соціальних і національних проблем, та від принципів партійного будівництва, усі марксистські партії Російської імперії поділяти на інтернаціональні та національні. Інтернаціональні соціал-демократії виступали за побудову в країні соціалістичного ладу, в якому здійсниться усупільнення засобів виробництва й на цій підставі будуть ліквідовані класи, а відтак – соціальний та національний гніт. У питаннях партійного будівництва інтернаціоналісти виявлялися прихильниками створення єдиної, централізованої соціал-демократичної партії, в якій би на підвалинах автономії діяли національні секції. За складом учасників зазначені організації були полінаціональними.

Національні соціал-демократичні партії також перебували на класових засадах і у своїх програмних вимогах виступали за революційний переустрій чинного суспільства. Вони ставили питання про національно-правовий статус пригноблених націй у майбутньому (досягнення політичної незалежності, національно-територіальної чи екстериторіальної персональної автономії). У справах партійного будівництва вони виступали за існування незалежних соціал-демократичних партій або ж побудову РСДРП як федеративного об'єднання національних марксистських організацій. Національні марксистські організації склалися головним чином із представників однієї національності, тієї, яку вони репрезентували.

Водночас, як і всяка схематизація, класифікація передбачає, що в рамках зазначених груп партій існували певні, часом значні відмінності. Так, інтернаціональні соціал-демократичні партії відбивали тенденцію глобалізації суспільства в умовах розвитку капіталізму та модернізації. Проте рівень переважання інтернаціональних завдань над національними пріоритетами у зазначених партій був неоднаковим. Те саме можна сказати й про національні марксистські політичні партії; розвиток їхнього національного радикалізму залежав від ступеня національної свідомості робітничого класу та суспільства загалом, рівня впливовості інших національних політичних партій, з якими взаємодіяли соціал-демократи.

Виходячи з запропонованої класифікації, спробуємо з'ясувати соціокультурні умови діяльності соціал-демократичних організацій в Наддніпрянській Україні та визначити приналежність українських соціал-демократичних партій і спілок до зазначених напрямків.

Перейдемо до характеристики соціокультурних умов формування та осо-

близькостей українського соціал-демократичного руху. На його останнього мали вплив суспільні обставини доби модернізації в Наддніпрянщині та, зокрема, ідейно-політичні впливи, що виходили від західноєвропейської та російської соціал-демократії. Виникнення наприкінці XIX – на початку XX ст. політичних партій варто розглядати в контексті модернізації. Одним із проявів переходу до індустріального суспільства став процес урбанізації – зростала вага міст. Саме у містах, окрім того, що традиційно зосереджувалися інститути імперської влади панівної нації, стало виривати громадсько-політичне життя. Вони перетворилися на центри творення політичних партій. Однак, за результатами перепису 1897 р., українці становили менше третини міського населення – 30,5 %, тоді як росіян нараховувалося 34 %, євреїв – 27 %⁹. З більших українських міст лише в Полтаві переважало українське населення¹⁰. Така статистика, звісно, впливала на формування та діяльність осередків українських політичних партій. До українського національного руху були слабо залучені представники дворянства, духовенства, середніх міських верств. Ініціаторами утворення та діячiami українських національних партій виступали головно представники інтелігенції – співробітники земських установ – учителі, лікарі та агрономи, статистики, а також юристи, журналісти та письменники¹¹. Водночас, джерела засвідчують активну роль семінаристів у політичному русі, на яких діячі національних партій поклали великі сподівання¹². Загалом, така ситуація негативно позначилася на політичній мобільності українців.

Зосереджені в містах імперські заклади освіти впливали на соціалізацію молоді, залучення її до політичного руху. І хоча вся система навчання та виховання була покликана виховати юнацтво в дусі російського великодержавного патріотизму, проте вказаної мети владі не завжди вдавалося досягнути. Вже в гімназіях, семінаріях молодь Наддніпрянщини отримувало перші політичні уроки. Вищі навчальні заклади Російської імперії ставали справжньою школою, в якій молоді голови, завдяки неформальній комунікації, отримували системні знання про сучасні ідейні течії та ставали на шлях політичної боротьби. Характерно, що на початку XX ст. переважна більшість студентства була прихильна до соціалістичних політичних партій, частина – до ліберальних і абсолютна меншість – до консервативно-монархічних союзів¹³. Студентство складало соціально активну групу суспільства.

Процес партієтворення в Російській імперії на межі XIX і XX віків охопив різні етнічні групи населення. Найактивніше в ньому брали участь росіяни та євреї. Юдеї чи не найбільше піддавалися дискримінації, тому серед них щораз сильніше зростали протестні настрої. Останні конвертувалися в участь у таємних організаціях, зокрема політичних партіях¹⁴. Українці були політично найменш активними, що зумовлювалося низкою причин.

Найперше, це була найменш урбанізована національна спільнота, 93 відсотки якої зараховувалося до селянського стану, а 87 відсотків жили з сільського господарства¹⁵. Отже, зосередженні переважно в сільських населених пунктах, хлібороби слабо залучались до суспільно-політичного життя. Вони виступа-

ли переважно об'єктом політичної агітації, а їхні інтереси рідко сягали далі сільської околиці¹⁶.

Друге, українці на загал були менш освіченими, ніж представники інших національностей, що проживали в Наддніпрянщині. Відсоток письменних серед них складав лише 13, тоді як серед росіян в українських губерніях таких було удвічі більше, а серед євреїв – втричі¹⁷. Тому українці менше рефлексували над своїм пригнобленим становищем, а відтак – слабшою виявилася їхня діяльність, спрямована на створення організацій, які могли його покращити. Третє, завдяки діяльності органів державної влади, церкви, школи, преси українці ставали переважно законослухняними підданими Російської імперії та, нерідко, під впливом процесу русифікації, набували російської національної ідентичності та вступали до лав загальноімперських політичних партій.

Надзвичайно впливовими в українських губерніях романівської імперії були російські політичні партії. За даними українського історика А. Павка, в Наддніпрянщині діяло близько 30 російських політичних партій¹⁸. Найвпливовішими з них виступали п'ять партій і союзів; з них соціалістичного напрямку – соціал-демократи й есери, ліберального – конституційні демократи й октябристи та націоналістичний, консервативно-монархічний «Союз русского народа» мали розгалужену мережу, чисельні та впливові партійні осередки в Наддніпрянщині¹⁹. За далеко неповними даними (див. підрозділ 2.1), в 83 партійних організаціях РСДРП, які в 1905–1907 рр. діяли в українських губерніях, налічувалося 18 895 членів²⁰. Ця цифра більш, ніж удвічі перевищувала чисельність усіх українських національних політичних партій разом узятих. Російські марксистки здійснювали активну видавничу, агітаційно-пропагандистську та організаторську діяльність, насамперед серед міського робітничого класу Наддніпрянської України. Завдяки цьому, українська молодь потрапляла під вплив російських соціал-демократів.

Українські соціал-демократи усвідомлювали слабкість національного руху. Водночас вони відчували ідейну спорідненість з російськими марксистами. Ті відмінності, що спостерігалися між ними в підходах до національного питання та проблем партійного будівництва були своєрідним рубіконом. Прихильники національної соціал-демократії вважали їх вельми важливими, щоб ними нехтувати. Тому, при обговоренні питання про об'єднання з РСДРП, завжди на них наголошували. Натомість, поборники інтернаціонального напрямку в українському соціал-демократичному русі, репрезентовані Спілкою та окремими групами в РУП-УСДРП, вважали програмові підстави російської соціал-демократії достатніми для соціального та національного вивільнення народів Російської імперії, а її організаційний потенціал давав більше впевненості в успішному поборенні царського самодержавства.

Формування національних політичних партій відбувалося у взаємовпливах різних ідейно-політичних напрямків українського руху – соціал-демократичного, ліберально-демократичного та націоналістичного. Це проявлялося в інтеграційних і диференціаційних процесах національного партієтворення²¹. Зазначені аспек-

ти партійного життя знайшли відображення в науковій літературі²². Водночас, українські політичні партії слід вважати підсистемою партійно-політичної системи Російської імперії. До останньої входили загальноімперські (російські), єврейські, польські та інші політичні партії та спілки²³. Зазначені політичні організації в процесі своєї діяльності взаємодіяли та взаємовпливали одні на одних. Однак, слід визнати, що осередки російських політичних партій, організаційно міцніші та чисельніші, «задавали тон» у суспільно-політичному житті українських губерній на початку ХХ ст.

Використовуючи маркери національного та інтернаціонального напрямків у марксизмі, визначимо приналежність до них українських соціал-демократичних організацій, які діяли наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Із часу, коли розпочалася популяризація марксистських ідей в Україні М. Зібером і С. Подолинським і до створення першої соціал-демократичної організації минуло два десятиліття. На формування українських політичних організацій справили вплив праці М. Драгоманова. Впродовж цього часу в Російській імперії відбулося всезагальне захоплення, а потім розчарування частини революційно налаштованої молоді народницькими ідеями. Не оминула ця захопленість і багатьох українців²⁴. Проте вже в 1880-ті рр. під впливом західноєвропейського соціалістичного та робітничого руху в країні стали виникати марксистські гуртки. Перша українська соціал-демократична організація протопартійного типу створена на початку 1896 р. у Києві студентом І. Стешенком та поетесою Лесею Українкою. Це була група Українська соціал-демократія²⁵. До її складу входили О. Косач, М. Кривинюк, М. Коцюбинський, В. Крохмаль, П. Тучапський, П. Канівець та інші особи, що згодом опинилися в різних політичних організаціях²⁶. Наприклад, П. Тучапський і П. Канівець через деякий час активно працювали в Українській соціал-демократичній спілці. Однак, траєкторія їхньої ідейно-політичної еволюції була різною; якщо перший увійшов до складу Київського союзу боротьби за визволення робітничого класу, а згодом став засновником РСДРП, то другий вступив у РУП і через деякий час разом із іншими членами її Закордонного комітету ініціював заснування Спілки.

Ідейно-теоретичні засади групи УСД творилися на середохресті впливів марксизму та української інтелектуальної традиції, зокрема драгоманівської. Про це засвідчують численні історичні джерела: 8 агітаційно-пропагандистських брошур, декілька відозв, публікації в пресі, листування, спогади та інші документи²⁷. На основі комплексного аналізу зазначених джерел із історії групи УСД, українські дослідники, найґрунтовніше – В. Гошовська, переконливо відзначили питомі ознаки соціал-демократичної організації національного напрямку²⁸. Основними настановами групи І. Стешенка та Лесі Українки були: самостійна організація українських соціал-демократів на підросійських територіях України; співпраця з подібними організаціями інших поневолених народів імперії, але не великодержавницькою, централістичною російською соціал-демократією; орієнтація на європейські джерела соціал-демократизму, а не на їх російські інтерпретації; українська селянська револю-

ція, в ході якої політична спілка міського робітництва та селянства призведе до звільнення від України національно-колоніального гніту²⁹. Отже, група, створена І. Стешенком та Лесею Українкою, стала першою українською соціал-демократичною організацією національного напрямку.

На початку 1899 р. колишнім студентом Ново-Олександрівського інституту сільського господарства та лісництва М. Меленевським засновано «Групу сільських робітників соціал-демократів Київської губернії». Проте вона проіснувала недовго; вже у травні того ж року її керівника заарештували. Діяльність цієї організації проявилася в поширенні написаної М. Меленевським відозви «До сільських робітників», яка закликала останніх за допомогою страйків обстоювати свої економічні та соціальні права. При агітації використовувалися також газети російських соціал-демократів «Вперед» і «Рабочая мысль» а також «Програма соціал-демократії» групи УСД³⁰. Аналіз діяльності «Групи сільських робітників соціал-демократів Київської губернії» засвідчує, що вона робила наголос на розв'язанні соціальних проблем і оминала питання національно-визвольної боротьби; отже – вона перебувала на інтернаціоналістських позиціях.

На користь цієї тези свідчить і біографія організатора та лідера групи. Користуючись теорією «стежкових залежностей» у біографіці, і простежуючи подальшу політичну долю М. Меленевського, можемо стверджувати, що він був прихильником інтернаціональних принципів у своїй діяльності. Надалі, будучи людиною «польської культури», він підтримав матеріально та співпрацював із Українською соціалістичною партією. Після повернення з заслання став членом загальноросійської соціал-демократичної групи «Воля»³¹. Згодом, уже як член Закордонного комітету РУП виступив ініціатором входження партії на автономних засадах до складу РСДРП³². Отже, М. Меленевський на цьому етапі свого життя не виявляв прихильності до національних форм соціал-демократичного руху. Беручи до уваги зазначені факти, можемо стверджувати, що «Група сільських робітників соціал-демократів Київської губернії» репрезентувала інтернаціональний напрямок в українському марксизмі.

Важливим у суспільному житті Наддніпрянщини став 1900 р., коли майже одночасно виникли дві політичні партії: Революційна українська партія та Українська соціалістична партія. УСП створена Б. Ярошевським за зразком ППС та, за даними В. Головченка, була інспірована останньою «з корисливих міркувань»³³. Очевидно, остання сподівалася отримати в українських соціалістах союзників у створенні федерації держав народів, які в минулому належали до складу Речі Посполитої. Характеризуючи програмні засади УСП, український історик В. Колесник переконливо довів, що ця партія тісно пов'язувала національне і соціальне питання, поєднувала у своїй програмі елементи самостійництва з соціалістичними ідеями³⁴. Як і її праобраз – ППС, яка виступала за створення незалежної республіканської Польщі, так і УСП виступала за створення незалежної Української республіки. В організаційному плані УСП здійснювала певні хитання; спочатку, виступаючи за створення єдиної української марксистської партії, вона недовго перебувала в РУП (чер-

вень – грудень 1903 р.), а наступного року – вийшла з останньої та зблизилася з ППС³⁵. Причини виходу УСП із РУП пов'язані з тим, що остання в національній програмі відмовилася від самостійництва та взяла курс на автономію України в складі федеративної російської республіки³⁶. Це не відповідало полонофільським симпатіям українських соціалістів. Очевидно, була ще й інша причина; саме в цей час керівництво РУП узяло курс на «чистку» партії від ідейно та національно чужих елементів. Для осіб польської культури, римо-католиків, якими були члени УСП, це означало опинитися в ролі виключених із партії³⁷. Така перспектива не задовольняла Б. Ярошевського та його не чисельних прихильників. Попри такі організаційні кульбіти, можемо стверджувати, що УСП представляла національний напрям в українському соціалістичному русі.

Пильніша увага до Революційної української партії зумовлена тим, що саме з цієї організації вийшла частина партійців, які утворили Українську соціал-демократичну спілку. РУП об'єднувала, за твердженням українських дослідників, людей, які репрезентували різноманітні ідейно-політичні течії: соціал-демократичну, національно-демократичну, неонародницьку та були прихильниками революційних методів боротьби³⁸. Не сприяло чіткому ідейно-політичному самовизначенню й перше програмне видання партії – брошура «Самостійна Україна» М. Міхновського. Це не була в повному розумінні партійна програма – виклад основних положень діяльності політичної партії чи організації. У виданні автор здійснив історико-юридичне обґрунтування незалежності України та вказував на політичний ідеал – утворення національної держави в її етнографічних кордонах: «Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від гір Карпатських аж по Кавказькі»³⁹. Водночас політичні опоненти та науковці відзначали еkleктизм, притаманний брошурі. Аналізуючи зміст «Самостійної України», український громадсько-політичний діяч і вчений С. Єфремов зазначав, що у ній панував безмежний хаос. «Квітчаста, але досить туманна фразеологія, патетичні вигуки, суперечності, фактичні помилки, непродумані обривки соціалізму і самий одвертий шовінізм національний сплелися в цій брошурі в такий заплутаний клубок, якого партія розплутати, очевидно, не змогла й воліла краще розрубати»⁴⁰.

Попри це, впродовж 1900–1903 рр. у РУП відбувалася кристалізація ідейно-теоретичних засад, створення організаційної партійної структури, розгорталася агітаційно-пропагандистська діяльність партії, переважно серед селянства. У зв'язку з тим, що зазначені проблеми історії української соціал-демократії достатньо вивчені⁴¹, відзначимо лише декілька найважливіших ідеологічних та організаційних моментів, які дозволять ідентифікувати приналежність партії до певного напрямку в соціал-демократії. З березня 1902 до травня 1903 р. у Чернівцях видавався теоретичний щомісячник «Гасло». У виданні вказувалося на «західноєвропейський демократичний соціалізм» партій ІІ Інтернаціоналу як на головне джерело ідеології партії. Більше того, була помітна прихильність партійного органу до «берншейніанства»⁴². Соціал-демократичний напрям виразно проявився у «Нарисі програми Революційної Україн-

ської партії». У ньому чітко заявлено, що партія визнає «основні принципи, конечні цілі і тактику міжнародної соціал-демократії»⁴³. У політичній частині програми ставилося завдання створення у Росії демократичної республіки та надання Україні територіальної автономії із законодавчим органом – сеймом⁴⁴. Отже, розв'язання національного питання партією пропонувалося в правовій формі національно-територіальної автономії.

Відомий дослідник української соціал-демократії В. Головченко відзначив, що на формування автономістсько-федералістської національної програми РУП справили вплив погляди керівника російської марксистської групи «Жизнь» і однойменного журналу, ближчого до майбутніх меншовиків, В. Поссе. Він опублікував у липні 1902 р. проект програми РСДРП⁴⁵. Автор позиціонував себе як «антидержавного» соціал-демократа, який шлях до комуністичного суспільства вбачав у «пролетарській соціальній революції» – загальному революційному страйку⁴⁶. Розробляючи теоретичні засади російської соціал-демократичної партії, він запропонував для обговорення проект програми партії, що згодом ще не один раз перевидався⁴⁷. Автор вважав, що на скликаних Установчих зборах РСДРП виставить вимогу створення народної союзно-обласної (федеративної) республіки. Остання буде поділена на області, «відповідно національних, історичних та економічних особливостей земель», які на той час входили до Російської імперії. Областям надавалося право повного самоврядування у внутрішніх справах. Передбачався також поділ областей на громади з широким самоврядуванням⁴⁸. Воднораз, області надавалося право на повне відділення, якщо за результатами референдуму на основі загального, прямого, рівного і таємного голосування цього забажають більшість його жителів⁴⁹. Отже, В. Поссе, по суті, відходив від централізму, характерного для російських марксистів, ігнорування ними національного питання і пропонував його демократичне вирішення.

Постать і діяльність В. Поссе цікава в кількох аспектах. По-перше, праці В. Поссе засвідчують присутність у російській соціал-демократії нечисельної групи діячів, які пропонували демократичне розв'язання національної проблеми. По-друге, з зазначеним діячем співпрацювала українська соціал-демократка Леся Українка⁵⁰. Попри її принципово негативне ставлення до централістичних принципів російських марксистів, які ігнорували потребу розв'язання національного питання, зазначений факт багато про що говорить. І по-третє, показово, що погляди В. Поссе на національну проблему згодом схвалили українські націоналісти з Української народної партії, які виступали з вимогою політичної незалежності України. Один із лідерів УНП В. Шемет ініціював перевидання частини великої за обсягом праці В. Поссе, присвяченої питанням теорії і практики соціалізму з характерною назвою «Національна автономія і всесвітня федерація». Автор передмови зазначав, що ця книжка знайомить читача з поглядами сучасних соціалістів з національного питання. «Відсіля він побачить, – писав В. Шемет, – що не всі соціалісти – суть централісти, що ідея національної незалежності знаходить собі гарячих оборонців поміж авторитетними пред-

ставниками соціалістичного світогляду»⁵¹. Очевидно, що ідея національно-територіальної автономії та перебудови Росії на федеративних і демократичних засадах була запозичена також українськими ліберал-демократами та націоналістами з УНП. Останні, зокрема, розглядали автономію як перший крок до незалежності.

У перші роки існування РУП здійснювалася розбудова місцевих партійних організацій – «вільних громад». Важливою подією став І з'їзд партії у грудні 1902 р., який обрав керівний орган – Центральний комітет та прийняв рішення про створення Закордонного комітету для проведення технічних справ – організації друку та переправлення в межі романівської імперії партійних видань. Проте рупівці постійно стикалися з труднощами; значного удару по партії завдали масові арешти жовтня-листопада 1903 р. Та, попри складності ідейного самовизначення та партійного будівництва, у січні 1904 р. ЦК РУП мав усі підстави констатувати майже завершений перехід партії на соціал-демократичні засади. Цей перехід відбувався під впливом європейських і російських марксистів. Тим часом, кооптовані в ЦК М. Порш та А. Гук стали активніше проводити соціал-демократичну політику. Велася підготовка зі складу студентства агітаційно-пропагандистських кадрів, використовувалися нові форми партійно-масової роботи – так звані «біржі». Партія звільнялась від осіб, які притримувалися інших ідейних поглядів та неукраїнців. Однак, результати партійного будівництва не можна назвати вражаючими, адже напередодні Першої російської революції, за даними В. Головченка, діяло лише 11 партійних організацій, частина з яких були «нечисленними та малоактивними»⁵². Партія не набула масового характеру, а представники робітництва продовжували залишатися рідкістю в РУП⁵³. Слабкість Революційної української партії породжувала в багатьох партійців невіру у власні сили. Ця «невіра» складала психологічну основу, що штовхала до пошуку сильніших союзників у боротьбі за реалізацію програмних завдань.

Передреволюційний, 1904 рік, став переломним у житті Революційної української партії. Попри те, що соціал-демократичний напрям став домінуючим у партії, вона не стала організацією односторонців. У РУП існували принципові розбіжності з національною проблемою та з питання про її подальший організаційний розвиток. Однією з причин указаних розходжень була слабкість української соціал-демократії, що не могла скласти гідну конкуренцію в боротьбі за вплив на робітництво не лише РСДРП, але й єврейському соціал-демократичному Бунду. Тому в партії окреслилася тенденція до тіснішої співпраці з іншими марксистськими партіями, насамперед із російськими соціал-демократами. Проте залишалося відкритим питання про організаційні форми такого співробітництва. Його порушив Закордонний комітет РУП, який напередодні Першої російської революції перетворився на впливову партійну інституцію.

У функціонуванні політичних партій, особливо на етапі їхнього становлення, важливе значення має правильна постановка справи партійного будівництва

ва. Раціональний розподіл повноважень між центральними партійними органами та місцевими комітетами, оптимальне співвідношення принципів централізму та демократизму в їхній діяльності. На початковому періоді історії партії помітну роль відіграють питання лідерства та впливу різних партійних організацій. Усі зазначені проблеми проявилися в діяльності ЗК РУП.

Закордонний комітет був утворений рішенням I з'їзду «для переведення технічних справ партії»⁵⁴. Однак, насправді, його роль у житті партії виявилася значно більшою та, певною мірою, фатальною. Придивімося уважніше до цієї інституції; її персонального складу, наявності у ній різних ідейних угруповань, її взаємин з ЦК та місцевими партійними організаціями, з представниками інших політичних партій, змісту та результатів діяльності. Більшість зазначених проблем, які стосувалися ЗК РУП, залишилися поза увагою дослідників. Утім, саме з цією партійною установою пов'язано утворення групи партійних діячів, діяльність яких призвела до розколу РУП і створення Української соціал-демократичної спілки наприкінці 1904 – на початку 1905 р.

На час утворення Закордонного комітету РУП у Чернівцях уже друкувалися партійні періодичні та неперіодичні видання. Тому, перед «закордонцями» стояло завдання редагування партійних видань. Окрім того, вони мали організувати доставку видрукованої літератури на територію Російської імперії.

ЗК став функціонувати у Львові з січня 1903 р.⁵⁵. Протягом цього року його склад змінювався. Він формувалася на основі принципів функціональної доцільності перебування в ньому певних осіб та деяких випадкових факторів, наприклад, коли переслідування партійця в Російській імперії вимагало його переховування за «пределами досягаемости» поліцейського кулака⁵⁶. У ЗК працювали Д. Антонович (з січня до осені 1903 р., коли був заарештований у Харкові)⁵⁷, подружжя Євген і Катерина Голіцинські та В. Винниченко (з лютого по липень 1903 р.)⁵⁸. З листопада 1903 р. у Львові перебували О. Скоропис-Йолтуховський⁵⁹ та М. Ткаченко, до якого у грудні приїхала дружина – Н. Романович-Ткаченко⁶⁰.

Достеменно не знати, коли до Львова прибув П. Канівець. Останній, як свідчать повідомлення таємної поліції, проходив у Київському ГЖУ по двох дізнаннях: у справах про «Київський комітет Партії соціалістів-революціонерів» і про «злочинну агітацію серед селян Полтавської і Харківської губерній». П. Канівець деякий час перебував у київській тюрмі, потім знаходився «під особливим наглядом поліції» у м. Києві та на батьківщині, у с. Алтинівка Кролевецького повіту Чернігівської губернії⁶¹. У вересні 1903 р., як повідомляв начальник Чернігівського ГЖУ, П. Канівець зник з Алтинівки і, за чутками, переховувався у Києві⁶². Однак, 24 березня 1904 р. Департамент поліції повідомляв, що П. Канівець зник за кордоном⁶³. І справді, навесні 1904 р. він уже перебував у Львові і своєю активністю привернув увагу австрійської влади⁶⁴. П. Канівець став активним співробітником ЗК.

На весну 1904 р. склалося відносно стійке ядро осередку ЗК РУП, яке складалося з М. Меленевського, П. Канівця, П. Крата, М. Ткаченка, О. Скоропис-

Йолтуховського, Є. Голіцинського. Варто відзначити, що активну участь в житті партії брали дружини «закордонців» – К. Голіцинська та Н. Романович-Ткаченко⁶⁵. У листопаді 1904 р. у Галичину приїхали С. Петлюра та П. Понятенко, які також ввійшли до ЗК РУП⁶⁶. До роботи у комітеті долучались також особи, які в силу різних обставин опинялись у Львові на короткий час – М. Русов⁶⁷, В. Дорошенко⁶⁸, Д. Дорошенко⁶⁹ та, можливо, деякі інші рупівці. Закордонний комітет РУП, члени якого водночас виступали співробітниками редакції партійних видань, перетворився на впливову партійну установу, що здійснювала ідейно-теоретичну, видавничу та організаційну діяльність. Він користувався авторитетом у партії, співставним із впливом ЦК.

Революційна українська партія в 1904 р., незважаючи на перетворення в соціал-демократичну організацію, не стала монолітною. У межах марксистської парадигми серед партійців існували розбіжності з національного та організаційного питань. Останнє стосувалося, зокрема, проблеми взаємин із іншими соціал-демократичними партіями, особливо з впливовою РСДРП⁷⁰. Історичні джерела дозволяють з'ясувати наявність у ній трьох ідейно-політичних течій. Прикметно, що зазначені напрямки існували як серед партійців в українських губерніях, так і в Закордонному комітеті.

Перші два напрямки, що йменуються в історичних джерелах «автономістами» та «федералістами» виступали за тіснішу організаційну співпрацю з російською соціал-демократією. Представники обох направленостей бачили слабкість українського соціал-демократичного руху та, водночас, упливовість російських марксистських організацій, і виступали за входження РУП до складу РСДРП. Однак, автономісти вважали, що об'єднання в межах територіально великої держави – романівської імперії – має відбутися на засадах автономії. Це, на їхню думку, мало призвести до посилення розмаху класової боротьби. Прикметно, що відомий діяч російської соціал-демократії П. Тучапський називав автономістів «іскрівцями», себто – прихильниками ідей російської соціал-демократичної газети «Искра», що прагнула об'єднати пролетарський і соціал-демократичний рух усієї Росії⁷¹. Російським марксистам найбільше імпонували саме автономісти⁷².

Другий напрямок складали федералісти, що також виступали за тісну співпрацю з РСДРП. Однак, федералісти прагнули будувати взаємовідносини з російськими марксистами на зразок того, що пропонував єврейський Бунд – створення федерації соціал-демократичних партій⁷³. Відоме негативне ставлення російських соціал-демократів до федералістичних принципів побудови партії, тому не випадково вони називали цю групу «відсталою», «опортуністичною», оскільки вона «свій світогляд обмежує рамками своєї національності»⁷⁴.

Третю групу складали прихильники існування незалежної української соціал-демократичної партії, що на той час складала меншість у Закордонному комітеті, проте, вони складала більшість у партії. Їх умовно можна назвати «незалежниками». Симптоматично, що меншовицька «Искра» кваліфікувала їх як «крайніх шовіністів»⁷⁵. Очевидно, не випадково саме серед цієї групи партійців

перебували прихильники самостійної України⁷⁶.

«Група колишніх членів Революційної української партії», які мали здебільшого інтернаціоналістські переконання, вийшовши з її складу у переддень нового 1905 р., утворили групу з назвою «Українська соціал-демократична спілка». Зазначений гурт як самостійна організація проіснував дещо більше місяця та, реалізуючи свої інтенції, 2 (15 лютого) 1905 р. увійшов до складу РСДРП. Надалі, іменуючись Українська соціал-демократична спілка РСДРП, вона діяла на основі програми російської марксистської партії як автономна організація в її складі аж до своєї фактичної ліквідації в 1912 р. Упродовж зазначеного часу її формальний статус та становище у складі російської соціал-демократичної партії змінювався; ми простежимо зазначену еволюцію в наступних розділах нашого дослідження. Попри це, можна однозначно стверджувати, і це вже доведено в сучасній науковій літературі, що Спілка не була самостійною політичною партією⁷⁷. Вона увійшла до складу російської соціал-демократії, загалом поділяючи інтернаціоналістську точку зору останньої щодо національного питання та справи партійного будівництва. Водночас, історичні джерела дозволяють простежити певні відмінності у поглядах, які спостерігалися на початках.

Свідченням наявності «особливої позиції» Української соціал-демократичної спілки у коротку добу її самостійного існування може слугувати публікація «Програми Соціал-демократичної робітничої партії Росії». Вона надрукована «ярижкою» та супроводжувалася популярними коментарями П. Тучапського⁷⁸. Зміст зауваг засвідчує, що брошура вийшла друком ще до 9 січня 1905 р. – початку революції, оскільки ця епохальна подія в ній жодним словом не згадується. Книжечка написана у «фірмовому» для спілчан, популярному стилі, розрахованому на недостатньо теоретично підготовлених місцевих партійних активістів, і, особливо, широкі народні маси. Прикметно, що після тексту з національними вимогами програми російської соціал-демократії, містилися примітки, які виходили за межі програмних положень. Так, у партійній програмі РСДРП, як відомо, містилась вимога широкого місцевого самоврядування, обласного самопорядкування для тих місцевостей, які відрізняються окремими побутовими умовами та складом людності. Коментуючи це програмне положення, автор розширював його, фактично, до меж національно-територіальної автономії. «... для народу було б лучче, якби всі ті губернії, де живе один який-небудь народ, що говорить одною мовою і має однакові умови життя (себ то де людність більше займається або хліборобством або працює на фабриках, де хліб родить краще або гірше, де є великі ріки або їх нема і так дальше), мали ще областне самопорядкування. Тоді народні виборні від всього такого краю могли б дбати зразу про всю людність, яка живе в цьому краю, могли б, наприклад, завести яку-небудь вищу школу (університет) з такою мовою, на якій говорить більшість народу того краю, або завести якусь велику больницу або що. Для одної губернії це було б не під силу, а кілька губерній разом могли б це зробити дуже легко. От, наприклад, усі ті губернії,

де живуть українці, могли б мати таке обласне само порядкування»⁷⁹. Очевидно, такі погляди на цю проблему мав на той час сам укладач брошури та час-тина спілчан. Проте зазначений коментар можна вважати швидше казусом, оскільки надалі ні в виданнях Української соціал-демократичної спілки, ні в практиці її агітаційно-пропагандистської роботи жодного разу не траплялася вимога автономії України.

На початку революції Українська соціал-демократична спілка опублікувала низку видань, у яких обстоювала революційні політичні зміни в країні. Це були брошури: перекладена з російської мови одного з лідерів меншовиків Ф. Дана «Всенародна конститутивна рада» та «Івана Гильки» (М. Меленевсько-го) «Про державний лад» і низка листівок⁸⁰. Вимоги соціал-демократів передбачали ліквідацію самодержавного ладу, скликання Установчих зборів і демократизацію політичного ладу Росії, проте вони не ставили завдання перебудови її на федеративних засадах і надати національно-територіальну автономію націям, які входили до її складу.

У газеті «Правда», вісім номерів якої в 1905 р. видрукувано українською та один російською мовами, спілчани неодноразово демонстрували свою відданість інтернаціональним принципам; вони категорично засуджували організовані чорносотенцями єврейські погроми⁸¹, вбивства татарами вірмен⁸², закликали до єднання робітників і селян усіх народів Російської імперії – росіян, українців поляків, євреїв, татар, вірмен, грузин та інших, «кому погано живеться <...> під царським самодержавством»⁸³. Воднораз, проголошуючи вимоги демократичних прав та свобод, зокрема, слова, друку та загальної й обов'язкової народної освіти за державні кошти, спілчани жодного разу не обмовилися, про використання при цьому української мови⁸⁴. Нічого не йшлося в публікаціях і про автономію України. Така редакційна політика, проваджена П. Тучапським, цілком корелювалася з інтернаціональними поглядами російських соціал-демократів на зазначені проблеми.

У 1906 р., коли постала проблема консолідації соціал-демократичних партій та спілок у Російській імперії в єдину марксистську партію, провідники Української соціал-демократичної спілки РСДРП чітко заявили свою інтернаціоналістську позицію на IV (Об'єднавчому) з'їзді (М. Меленевський) і публікаціями в пресі (П. Тучапський). Представляючи Спілку на російському марксистському форумі, «Самойлович» (М. Меленевський) стверджував, що УСДРП «нежиттєздатна, бо український пролетаріат зовсім обрусів і членам партії, що працюють серед нього, доводиться спершу навчити його української мови»⁸⁵. Навіть якщо й була допущена помилка в опублікованих протоколах з'їзду і твердження діяча УСДС стосувалося лише міського робітничого класу (про це, за спогадами П. Бензі, стверджував М. Меленевський)⁸⁶, вона все одно засвідчує, що спілчанин заперечував доцільність існування української національної марксистської партії.

Інтернаціоналістські, в дусі РСДРП, підходи до національного питання виказував ще один провідний діяч Спілки – П. Тучапський. Він виступив у 1906 р.

із низкою статей під псевдонімом «П. Лукашевич» на сторінках журналу «Вестник жизни». Характеризуючи українські політичні партії (УДРП, РУП), автор піддавав критиці їхні автономістські прагнення. Він наголошував, що таких широких законодавчих повноважень національних сеймів, як пропонується запровадити в Російській республіці, не мають аналогічні представницькі органи інших федеративних держав (США, Швейцарії, Австралії). Лідер УСДС стверджував, що «українські націоналісти» перебільшують економічні особливості України, яка вдало доповнює господарський устрій Російської держави. Натомість, надання великих прав українському сейму призведе до штучного відособлення господарського життя українських губерній, зашкодить економічному розвитку як України, так і центру Росії. Після викладеної диспозиції щодо автономії України П. Тучапський ставив запитання: «яким повинно бути ставлення російської соціал-демократії до вимоги автономії України?» Відповідаючи на нього, спілківський теоретик писав, що інтереси пролетаріату вимагають розвитку продуктивних сил Росії і зовсім не потребують автономії України. Враховуючи нечисленність робітничого класу в українських губерніях, як зазначав П. Тучапський, вони не зможуть завоювати більшості у власному національному парламенті та впливати на законодавчі ініціативи. Значно більшого робітники зможуть добитися, за умови запровадження загального виборчого права, в загальнодержавному законодавчому органі⁸⁷. Побоювання українців щодо централізації, як вважав П. Тучапський, можна буде нейтралізувати послідовною реалізацією програми РСДРП: розвитком широкого місцевого та обласного самоврядування, наданням рівноправності усім громадянам і запровадженням демократичних прав і свобод. Подоланню нерівності сприятиме використання рідної мови в галузі освіти, громадських та державних справ поряд з російською⁸⁸.

Отже, Українська соціал-демократична спілка лише на початку висловлювала «особливу думку» з національного питання у порівнянні з позицією РСДРП. Однак надалі вона демонструвала прихильність до інтернаціоналістичної позиції останньої; Спілка стверджувала про недоцільність існування самостійної національної партії українського пролетаріату та не цілком доречно акцентувала про його тотальну зрусифікованість. Національно-територіальна автономія України також оголошувалась зайвою, оскільки вона, на думку спілчан, могла нашкодити розвитку продуктивних сил українських губерній та центральної Росії. Вони були впевнені, що побоювання відносно російського централізму зайві, оскільки послідовна реалізація програми РСДРП дозволить запобігти його негативному впливу.

Доба Першої російської революції стала часом перевірки на міцність Революційної української партії. Попри те, що інтернаціоналісти відкололися від партії і створили Українську соціал-демократичну спілку, у її складі, а згодом і в УСДРП, продовжували існувати обидва напрями, проте потужнішим із них був національний.

У науковій літературі користується популярністю підхід, коли партійно-

політичне життя розглядається під кутом зору боротьби за партійне лідерство⁸⁹. Дослідники звертали увагу також на цей феномен в історії українських політичних партій⁹⁰. Одним із найважливіших призначень партійного лідера, особливо на початкових періодах історії організації, є чітке з'ясування ідейних та програмних настанов, які найкраще віддзеркалюють магістральні напрямки розвитку суспільства та забезпечують інтереси конкретної соціальної групи. Беручи до уваги те, що в РУП-УСДРП велася боротьба національної та інтернаціональної тенденцій, пропонуємо поглянути на проблему протиборства між ними під кутом зору політичного лідерства. 1905-й рік у партії проходив в ідейно-політичному змаганні між М. Поршем та Д. Антоновичем.

Ім'я одного з засновників партії – Д. Антоновича тісно пов'язували з «обласництвом»⁹¹. Це була, за словами українського соціал-демократичного публіциста В. Ковалюка, «партійна течійка» в РУП у 1905 р.⁹². Аналіз основних теоретичних та організаційних постулатів «обласників» засвідчував їхню прихильність до інтернаціональних принципів в національному питанні та в партійному будівництві. Терміни «обласники», «обласництво» походили від зазначеної у програмі російських соціал-демократів вимоги «областного самоуправління» (рос. мовою)⁹³. «Обласники» ставили під сумнів тезу про існування української нації та заперечували її право на автономію у складі майбутньої федеративної Російської республіки. В питанні про організаційні взаємини з РСДРП вони не лише не підтримували вимоги більшості про її федеративний устрій, але навіть виступали за саморозпуск РУП⁹⁴.

Характеризуючи погляди Д. Антоновича на національне та організаційне питання на час «невідбутого» з'їзду, В. Головченко вірно відзначив, що вони були ближчими до інтернаціоналістської групи М. Меленевського. Проте, як вважає цей історик, один із фундаторів РУП підтримав тоді М. Порша «заради збереження партії»⁹⁵. Погоджуємося з цією думкою вченого й уточнимо, що на «невідбутому з'їзді» Д. Антонович не підтримав групу Баска з двох причин. По-перше, «закордонці» здійснювали перетрактації з представником РСДРП таємно, що стало несподіванкою для більшості рупівців, зокрема й Д. Антоновича. По-друге, той спосіб, у який передбачалося приєднати РУП до складу російської соціал-демократії (отримати формальну більшість на з'їзді та прийняти рішення про входження до складу РСДРП), означав по суті ліквідацію української партії, до чого один із її фундаторів не був готовий. Проте згодом він сам став провідником лінії, розпочатої засновниками Спілки.

На останньому засіданні «невідбутого» з'їзду Революційної української партії її провідники вирішили розпочати дискусію на сторінках «Праці» з актуальних проблем партійного життя – національної, організаційної та аграрної⁹⁶. Найбільшого резонансу набула дискусія з національного питання⁹⁷. Це сталося передусім завдяки його гостроті, а також і тому, що «перша ластівка» – стаття Д. Антоновича про «неіснуюче питання», виявилася скандальною. Автор стверджував, що національне питання не існує та його вигадала буржуазія для затемнення класової свідомості пролетаріату. Більше того, він ставив під сумнів іс-

нування української нації, оскільки вона не має «власної» буржуазії⁹⁸. Відповідь М. Порша не забарилася. У тій же «Праці» він опублікував статтю, в якій зазначав, що насправді це питання існує й національний гніт проявляється в економічній, культурній та політичній сферах і тяжить над усіма верствами поневоленого народу, але найбільше – на пролетаріаті. М. Порш виставив ідею національно-територіальної автономії України як форми розв'язання національного питання⁹⁹. Хоча обидва автори використовували вульгарно-матеріалістичну марксистську аргументацію, за означеними точками зору виразно простежується їхня приналежність, відповідно, до інтернаціонального та національного напрямків у партії.

У середині 1905 р. Д. Антонович та його прихильники вдалися до реалізації своїх задумів. На початку червня вони скликали так званий «предварительний з'їзд» за участі делегатів Київського, Харківського, Полтавського, Лубенського, Ніжинського, Чорноморського та Закордонного комітетів. На ньому вони вчинили спробу «розв'язати питання про спілку з РСДРП»¹⁰⁰. Лише принципова позиція М. Порша та С. Петлюри завадила реалізації цих планів¹⁰¹.

25–26 вересня 1905 р. «обласники» здійснили ще одну спробу в справі з'єднання з РСДРП. З цією метою, без відома ЦК, була скликана конференція трьох комітетів – Полтавського, Лубенського та Харківського¹⁰². Доповідач із національного питання зазначив, що вимога автономії України не обґрунтована в рупівській партійній літературі. Після дискусії ухвалили відкинути гасло автономії як таке, що «перечить інтересам пролетаріату і затемнює його самосвідомість» а також «шкодить в практичній роботі»¹⁰³. Щодо об'єднання з російською соціал-демократією доповідач категорично заявив: «Нам потрібні не паліативи, а сполучення»¹⁰⁴. Після тривалої дискусії було запропоновано три проекти постанови. Врешті, делегати прийняли ухвалу, яка пропонувала найрадикальніше розв'язати це питання. Посилаючись на резолюції Амстердамського конгресу II Інтернаціоналу, вирішили «домагатися з'єднання на основі повної централізації» з марксистськими партіями Росії, або «в крайньому разі хоч з тими соц[іал-] дем[ократичними] партіями, що працюють на Україні»¹⁰⁵. Про те, що учасники конференції були слабко обізнані з внутріпартійною ситуацією в РСДРП, свідчили слова делегата від Лубенського комітету А. Ливицького. Він зауважив, що все одно з ким об'єднуватися, з більшовиками чи меншовиками, «аби з'єднатися»¹⁰⁶. Конференція прийняла також резолюцію з вимогою до ЦК скликання екстреного з'їзду для розпуску Революційної української партії¹⁰⁷.

Центральний Комітет на своєму засіданні 28 вересня розглянув звернення конференції трьох організацій, однак дієвих заходів проти дезорганізації партії не вжив¹⁰⁸. Така позиція партійного керівництва, на наш погляд, зумовлювалася тим, що на той час у РУП домінувала точка зору про необхідність тіснішої співпраці з РСДРП. Однак лідери партії, як засвідчили подальші події, сподівалися досягнути об'єднання на федеративних засадах.

Прийняті на II з'їзді (грудень 1905 р.) ухвали та програма, зміна назви

(Українська соціал-демократична робітничка партія) засвідчували про завершення її перетворення в національну марксистську партію. Українські соціал-демократи аргументували прийняття за зразок Ерфуртської програми німецької соціал-демократії однаковими умовами капіталістичного суспільства (хоча, звісно, рівень розвитку капіталізму в українських губерніях, як і загалом у Російській імперії, суттєво різнився від Німеччини)¹⁰⁹. Засуджувалося національне гноблення, що марксистами традиційно пов'язувалося з капіталістичним ладом. Наголошувалося, що воно призводило до культурної, економічної та політичної відсталості пригноблених націй і «шкодить розвиткові класової самосвідомості і класової боротьби». Українські соціал-демократи оголошували себе противниками всякої експлуатації, зокрема й національної, та виступали за реалізацію права націй на самовизначення у такій політико-правовій формі, яка б забезпечувала «вільний культурний і громадський розвиток»¹¹⁰. Цією формою визнавалася національно-територіальна автономія України. Вона запроваджувалася з метою подолання національного гніту та демократизації державного ладу. Це означало також перебудову Росії на федеративних засадах. Визнавалось за необхідне здійснити децентралізацію законодавства, адміністрації та судівництва. Представницьке зібрання (сейм) мало розробляти закони, які б стосувалися внутрішніх справ України – території українських етнографічних земель. Передбачався широкий розвиток місцевого і крайового самоврядування для всього населення держави. Планували запровадити виборність і незалежність судів. Низка законодавчих ініціатив стосувалася захисту від економічної експлуатації та соціального забезпечення¹¹¹. Отже, розв'язання національного питання цілком відповідало принципам національних марксистських партій.

Рішення в справах партійного будівництва – «резолуція про національні організації пролетаріату» – також засвідчувала національний характер УСДРП. Українські соціал-демократи визнавали за доцільне «з'єднання всіх революційних соціал-демократичних партій і організацій в єдину СДРП Росії». Водночас, вони вказували на специфічні економічні та політико-юридичні умови, класову структуру, культуру та мову різних націй імперії. Відтак, висловлювалася впевненість, що «національні організації пролетаріату» дозволять краще розвивати класову самосвідомість і влаштовувати боротьбу пролетарів кожної нації, долати на-ціоналістичні тенденції в робітничому русі.

Означені особливості діяльності марксистських партій імперії, на переконання українських соціал-демократів, націлювали на дотримання принципу «національних організацій пролетаріату, не обмежених територіальними рамками». Тому з'їзд доручав ЦК «на установчому з'їзді всіх соціал-демократичних партій і організацій» романівської імперії здійснити заходи, спрямовані на об'єднання марксистських партій і спілок на федеративних принципах. Далі йшов перелік умов об'єднання з чотирьох пунктів: 1) УСДРП визнавалася єдиним представником українського пролетаріату в партії й посилювала своїх представників на з'їзді і в ЦК РСДРП; 2) УСДРП самостійна в своїй діяльності;

скликає власні з'їзди, обирає ЦК, створює комітети та видавництва; 3) вищою інстанцією для всіх організацій є з'їзд РСДРП; 4) класовою боротьбою пролетаріату на місцях керує місцева організація, що складається з представників національних організацій (федеративні комітети)¹¹². Зазначена резолюція українського соціал-демократичного з'їзду також узгоджувалася з критеріями національної марксистської партії. Отже, прийняті II з'їздом резолюції та програма УСДРП засвідчили про перемогу національного напрямку в партії. Вже під час роботи форуму стало відомо, що лідер інтернаціональної течії Д. Антонович вийшов із партії¹¹³. Цей його крок символізував поразку інтернаціоналістів-«обласників».

Таким чином, впродовж 1905 р. у РУП існувала інтернаціональна течія, прихильники якої ставили під сумнів існування української нації та виявляли прагнення до злиття з РСДРП. З цією метою її адепти скликали низку партійних форумів, які навіть прийняли відповідні рішення, але внаслідок низки причин не змогли їх реалізувати. Ця група в РУП ототожнювалася з ім'ям Д. Антоновича. Проте, в партії переважали прихильники існування її як національної організації робітничого класу. Публічним виразником позиції більшості виступав тодішній лідер М. Порш. Перемога національного напрямку в партії відбулася на II з'їзді РУП-УСДРП.

Подальше, більш докладне, обґрунтування концепції «національних організацій пролетаріату» лідер УСДРП М. Порш зробив на початку 1906 р. на сторінках партійного журналу «Вільна Україна», який виходив у Санкт-Петербурзі. Вже в першому номері часопису було опубліковано декілька статей, в яких розглядалося національне питання¹¹⁴. Один із авторів указував на непросте завдання поєднати національний «патріотизм з класовою соціалістичною працею»¹¹⁵. Його виконав лідер партії М. Порш, який обґрунтував програмну вимогу українських соціал-демократів про запровадження національно-територіальної автономії та перебудови Російської держави на федералістських засадах¹¹⁶. Де-що раніше, у березневому номері «Вільної України» виступив із статтею, в якій розлого аргументував федералістську позицію УСДРП у справі об'єднання марксистських партій Російської імперії¹¹⁷. Автор висловлював упевненість, що саме на таких засадах відбудеться об'єднання соціал-демократичних партій і спілок. Однак, він помилився.

Участь українського представника (М. Порша) в роботі IV з'їзду РСДРП уже докладно з'ясована в монографії В. Головченка¹¹⁸. Уважаючи за зайве повторюватись, зазначимо лише, що, очевидно, зважаючи на федералістську позицію УСДРП, їй не запропонували взяти участь в роботі зазначеного форуму. Зачитаний головуєчим на четвертому засіданні В. Леніним лист від імені ЦК УСДРП лише непрямо, посиленням на досвід австрійської соціал-демократії, підтвердив федералістські переконання українських марксистів¹¹⁹. Після цього відбулася невелика дискусія. Головуючий зачитав спільну заяву двох спілчан – С. Завадського, М. Меленевського та двох меншовиків – від Київського комітету М. Гурського та полтавської організації Д. Моравського, які ствер-

джували про слабкість організації РУП, її незначний вплив на пролетаріат та пропонували не запрошувати її делегата на з'їзд. Водночас, вони визнавали за бажане входження української соціал-демократії до складу РСДРП і пропонували передати це питання на розгляд ЦК¹²⁰. Пояснюючи, чому представника УСДРП не допустили на форум, член ЦК, меншовик В. Крохмаль також повідомив: «всі дані засвідчували, що це організація – не серйозна». Натомість, більшовик Алексінський уважав за можливе допустити українських соціал-демократів на з'їзд із дорадчим голосом, якщо це оформлена соціал-демократична організація і користується певним впливом. Останнє підтвердив представник Бунду М. Гольдман (Лібер), який відзначив, що УСДРП брала участь у двох міжпартійних конференціях, працює серед мас і бундівські організації зустрічаються з ними в процесі діяльності. Він повідомив також, що представник УСДРП очікує відповіді в Санкт-Петербурзі¹²¹. Більшістю голосів репрезентанта українських марксистів запросили на форум. Урешті, питання про умови входження УСДРП до складу російської соціал-демократії відклали «за браком часу» і передали на розгляд ЦК РСДРП¹²². Однак, з'їзд так і не виробив директив ЦК з питання про об'єднання, тому реалізація цього рішення була проблематичною, на чому зазначив М. Порш¹²³. По суті, українській соціал-демократії відмовили у вступі в РСДРП. Щоправда, перемовини між УСДРП і РСДРП про з'єднання велися і після з'їзду.

Ці переговори провадилися вже на рівні ЦК УСДРП і ГК УСДС. Визначення комунікатором Головного комітету засвідчувало, що Українська Спілка та її керівний орган набули високого авторитету в партії. Водночас, це рішення засвідчувало, що керівництво російської соціал-демократії не надавало цим переговорам великого значення. Тим часом, українські соціал-демократи проявляли готовність до компромісу; вони, за інформацією Юрія Ларіна, відмовлялися від особливого представництва в ЦК РСДРП¹²⁴. Проте, керівництво РСДРП, очевидно, втратило інтерес до цього питання, оскільки не вникало в перебіг переговорів¹²⁵. Врешті, об'єднання так і не відбулося.

Чому УСДРП не була включена до складу РСДРП? Адже умови, виказані українськими соціал-демократами дуже нагадували «ультимативні вимоги» про об'єднання з РСДРП, висунуті єврейським соціал-демократичним Бундом. Однак, якщо останнього прийняли до складу російської марксистської партії на IV з'їзді в квітні 1906 р., то українським соціал-демократам – відмовили. Цьому, на наш погляд було дві причини. Перше. На відміну від Бунду, УСДРП була суттєво слабшою партією. Чисельність її партійних організацій складала 6000, більше половини з яких були сільськими робітниками, що як мінімум у 5,5 разів менше, ніж кількість членів єврейських соціал-демократів¹²⁶. Натомість бундівці мали міцні позиції серед переважно ремісничого пролетаріату «смути єврейської осілості», де впливи РСДРП виявилися слабкими. Попри бажання об'єднати усі соціал-демократичні партії та спілки під своєю зверхністю, російські марксисты, очевидно, зважували співвідношення принципів поступок і ваги впливовості відповідної соціал-демократичної партії. Якщо без

УСДРП (і за допомогою Спілки) вони могли впоратися з розширенням свого впливу на сільське робітництво українських губерній, то без значно потужнішого Бунду закріпити вплив над ремісничим пролетаріатом було важче.

Був ще другий чинник, який негативно впливав на спроби УСДРП увійти до складу РСДРП на федеративних засадах – Українська соціал-демократична спілка. Вона, як уже зазначалось, цілком забезпечувала ту прогалину, яка мала місце в діяльності російської соціал-демократії в Наддніпрянській Україні – роботу серед селянства. Завдяки спілчанським організаціям РСДРП упевнено почувалася в сільському середовищі, де працювали й українські соціал-демократи. Проте останні не могли скласти конкуренції РСДРП у роботі серед міського робітничого класу. Таким чином, російські марксисты, в тому числі й завдяки Спілці, перетворювалися в українських губерніях Російської імперії у провідну пролетарську партію. Крім того, УСДС забезпечувала ідейно-політичний «комфорт» російським марксистам оскільки сповідувала однакові з нею інтернаціоналістські принципи та складала органічну частину РСДРП. Між тим, російські соціал-демократи завжди могли сказати (і говорили) про перебування української соціал-демократичної організації в її складі.

Водночас, Українська соціал-демократична спілка була своєрідним нагадуванням про «особливу позицію» УСДРП. І тому при першій ліпшій нагоді товариші з російської марксистської партії вказували їм на це. Так було, зокрема, під час роботи Штутгартського конгресу II Інтернаціоналу. Представника УСДРП Л. Юркевича (Рибалку) включили до складу соціал-демократичної делегації Росії й він отримав членську картку учасника. Залишалось з'ясувати характер цієї участі; український репрезентант наполягав на тому, що його партія повинна мати право вирішального голосу на конгресі. Обговорення цього питання в делегації мало неформальний «характер звичайних балачок»¹²⁷. Під час розмови лідер більшовиків В. Ленін запитав: «А скажите, почему это вы там с нашей Спилкой не мирите?» Інший, А. Луначарський, каже: «Нет, мы не можем дать решающего голоса, почему они не соединяются». Після такого «обговорення» прийняли рішення про надання українському представникові дорадчого голосу¹²⁸. Зазначений епізод надзвичайно промовистий; інтернаціоналістська партійна організація УСДС була «своєю» не лише для меншовицької частини РСДРП, але й для більшовиків. Російські соціал-демократи використовували чинник Спілки для тиску на незгідливу національну українську марксистську партію.

Отже, в українському соціал-демократичному русі на межі XIX та XX ст. проявилися два напрямки – національний та інтернаціональний. Національні марксисты були репрезентовані групою Українська соціал-демократія, Українською соціалістичною партією, Революційною українською партією та Українською соціал-демократичною робітничою партією. До інтернаціонального напрямку можна залічити Групу сільських робітників соціал-демократів Київської губернії та Українську соціал-демократичну спілку.

Найвпливовішою національною марксистською партією була РУП-УСДРП.

Вона відстоювала українські національні інтереси та в справі партійного будівництва виступала за об'єднання з іншими соціал-демократичними партіями та спілками на федеративних засадах, а задля вирішення національного питання прагнула досягнути національно-територіальної автономії. Водночас, у РУП-УСДРП, існувала досить сильна інтернаціональна тенденція. Вона проявилася у недооцінці частиною українських марксистів значення національного питання в житті України та Російської держави а також у прагненні будь-якою ціною досягнути об'єднання з РСДРП. Прихильність до таких поглядів демонстрували невеликі групи («обласніки») або й окремі партійці. Причини існування цього напрямку коренилися в слабкості національної марксистської партії та в потужних ідейних та організаційних впливах російської соціал-демократії.

Примітки:

¹ Кульчицький С. Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі / Станіслав Кульчицький. – К.: Темпора, 2013. – Кн. 1. – 504 с.; Маля М. Радянська трагедія: історія соціалізму в Росії 1917–1991 / Пер. з англ. А. Д. Гриценка, П. С. Насади, З. І. Клещенко, В. П. Павленка / Мартін Маля. – К.: Мегатайт, 2000. – 608 с.; Сервіс Р. Товариші. Комунізм: світова історія / Роберт Сервіс. – Київ: Темпора, 2012. – 616 с.

² Марксизм як традиція і перспектива [форум] // Україна модерна. – 2009. – 14 (3). – С. 13.

³ Там само. – С. 13-14.

⁴ Литвин В. Історія України (у 3-х томах). Т. II: Кінець XVIII – початок XX ст. / Володимир Литвин. – Київ: Видавничий дім «Альтернативи», 2005. – С. 467.

⁵ Политические партии России: история и современность. Под ред. проф. А. И. Зевелева, проф. Ю. П. Свириденко, проф. В. В. Шелохаева. – Москва: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2000. – С. 8-13; Политические партии России. Конец XIX – первая треть XX века. Энциклопедия. Москва: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1996. – С. 5-9; Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем / Юрій Шведа. – Львів: Тріада плюс, 2004. – С. 289-338.

⁶ Кривогуз И. М. Второй Интернационал. 1889-1914 / И. М. Кривогуз. – М.: Мысль, 1964. – С. 487-490; Козловский Ч. Очерки истории польского рабочего движения / Чеслав Козловский. – М.: Политиздат, 1980. – 384 с.

⁷ Политические партии России: история и современность. Под ред. проф. А. И. Зевелева, проф. Ю. П. Свириденко, проф. В. В. Шелохаева. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2000. – С. 76.

⁸ Смирнова М. И. Национальные политические партии России социал-демократического направления (конец XIX – начало XX в.) / М. И. Смирнова // История национальных политических партий России: Материалы науч. междунар. конф., 25-26 июня. 2003 г., Москва / Ассоциация «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН) и др. – М.: РОССПЭН, 1997. – С. 131.

⁹ Шляхов О. Україна на шляху. – С. 118-119.

¹⁰ Біндер Г. Місто, урбанізація та націотворення / Геральд Біндер // Україна. Процеси націотворення / Упор. Андреас Каппелер; пер. з нім. – К.: К. І. С., 2011. – С. 188-189.

¹¹ Каппелер А. Національний рух українців у Росії та Галичині: спроба порівняння / А. Каппелер // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Міжвідомчий збірник наукових праць, вип. 1. – К.: Наукова думка, 1992. – С. 112-113.

¹² Приходько В. Під сонцем Поділля / Віктор Приходько. – Львів: Червона калина, 1931. – С. 30-31; Земзюліна Н. І. Участь учнівської і студентської молоді в діяльності організацій політичних партій у Подільській губернії на початку ХХ ст. / Н. І. Земзюліна // Освіта, наука і культура на Поділлі. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка, 2014. – Т. 21. – С. 194-195.

¹³ Иванов А. Е. Высшая школа России в конце XIX – начале XX века / А. Е. Иванов. – М.: Институт истории СССР АН СССР, 1991. – С. 310-314.

¹⁴ Будницкий О. В. Российские евреи между красными и белыми (1917–1920) / О. В. Будницкий. – Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2005. – С. 52-68.

¹⁵ Кравченко Б. Назв. праця. – С. 40.

¹⁶ Нариси з історії українського національного руху: колективна монографія / Відп. ред. В. Г. Сарбей. – К.: Інститут історії України НАНУ, 1994. – С. 112-115.

¹⁷ Кравченко Б. Назв. праця. – С. 43.

¹⁸ Павко А. І. Політичні партії, організації в Україні, зародження, еволюція, діяльність, історична доля Кінець XIX століття – лютий 1917 р. Монографія / А. І. Павко. – Київ: Іван Федоров, 1999. – С. 5; Павко А. І. Політичні партії й організації у Східній Галичині та Наддніпрянщині наприкінці XIX – на початку ХХ ст.: повчальний досвід історії України / А. І. Павко // Питання історії України XIX – початку ХХ ст. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2009. – Вип. V. – С. 94.

¹⁹ Киселёв И. Н. Политические партии в России в 1905-1907 гг.: численность, состав, размещение. (Количественный анализ) / И. Н. Киселёв, А. П. Корелин, В. В. Шелохаев // История СССР. – 1990. – № 4. – С. 77-78.

²⁰ Там же.

²¹ Політична історія України ХХ ст.: У 6 т. / Редкол.: І. Ф. Курас (голова) та ін. Т. 1: На зламі століть (кінець XIX ст. – 1917 р.) / Ю. А. Левенець (кер.), Л. П. Нагорна, М. М. Кармазіна. – Київ: Генеза, 2002. – С. 134.

²² Про діяльність національних політичних партій, їхні взаємини з українськими соціал-демократами маємо чималу літературу. Див. про українські ліберально-демократичні організації: Іваницька С. Українська ліберально-демократична партійна еліта: «колективний портрет» (кінець XIX – початок ХХ століття) / Світлана Іваницька. – Запоріжжя: Просвіта, 2011. – С. 80-108; Ко-

лесник В. Ф. Українські ліберально-демократичні партії в Російській імперії на початку ХХ століття: Монографія / В. Ф. Колесник, Л. П. Могильний. – Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – С. 82-83, 91; Стрілець В. В. Українська радикально-демократична партія: витоки, ідеологія, організація, діяльність (кінець ХІХ століття – 1939 рік) / В. В. Стрілець. – Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2002. – С. 14-18. Федьков О. М. «Селянству – владу і землю!» Всеросійський селянський союз в Україні (1905–1907 рр.) / О. М. Федьков, В. О. Магась. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка, 2011. – С. 173-189; Федьков О. М. Участь українських політичних партій у підготовці Українського селянського з'їзду та організації Української селянської спілки наприкінці 1905 – на початку 1906 р. / О. М. Федьков, В. О. Магась // Питання історії України ХІХ – початку ХХ ст. – К., 2009. – Т. 16. – С. 348-361. Про самостійницький (націоналістичний) напрямок українського політичного руху: Геращенко Т. Микола Міхновський у спогадах і оцінках його сучасників / Тетяна Геращенко // Молода нація. – Київ: Смолоскип, 2003. – № 2 (27). – С. 13-39.; Курас І. Ф. М. І. Міхновський: постать на тлі епохи / І. Ф. Курас, Ф. Г. Турченко, Т. С. Геращенко // Укр. іст. журнал. – 1992. – № 9. – С. 81-82; Ситнік В. П. Громадсько-політична діяльність М. Міхновського: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Ситнік Віктор Петрович; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2005. – С. 8. Турченко Ф. Микола Міхновський: життя і слово / Федір Турченко // Режим доступу: <http://you-books.com/book/F-Turchenko/Mikola-Mihnovskij-Zhittya-i-Slovo>. Комплексна оцінка партійного життя в Наддніпрянській Україні зроблена в низці наукових публікацій: Гирич І. Українські інтелектуали і політична окремішність (середина ХІХ – початок ХХ ст.): монографія / Ігор Гирич. – Київ: Укр. письменник, 2014. – С. 279-356; Касьянов Г. В. Українська інтелігенція на рубежі ХІХ-ХХ століть. – Соціально-політичний портрет / Г. В. Касьянов. – Київ: Либідь, 1993. – С. 45-157; Литвин В. Історія України (у 3-х томах). Т. II: Кінець ХVІІІ – початок ХХ ст. / Володимир Литвин. – Київ: Видавничий дім «Альтернативи», 2005. – С. 523–534, 595-670; Політична історія України ХХ ст.: У 6 т. / Редкол.: І. Ф. Курас (голова) та ін. Т. 1: На зламі століть (кінець ХІХ ст. – 1917 р.) / Ю. А. Левенець (кер.), Л. П. Нагорна, М. М. Кармазіна. – Київ: Генеза, 2002. – 424 с.; Україна: політична історія ХХ – початок ХХІ століття / Ред. рада: В. М. Литвин (голова) та ін.; редкол.: В. А. Смолій, Ю. А. Левенець (співголови) та ін. – Київ: Парламентське вид-во, 2007. – С. 51-81; Український вибір: політичні системи ХХ століття і пошук власної моделі суспільного розвитку / В. Ф. Солдатенко (керівник). – Київ: Парламентське вид-во, 2007. – С. 45-68.

²³ Политические партии России: история и современность. Под ред. проф. А. И. Зевелева, проф. Ю. П. Свириденко, проф. В. В. Шелохаева. – Москва: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2000. – С. 9.

²⁴ Сарбей В. Г. Національне відродження України. – Київ: Альтернативи, 1999. – С. 197-199, 215-220.

²⁵ Гошовська В. А. Становлення української соціал-демократичної думки кінця XIX – початку XX століття. Проблема світогляду, національних особливостей, теоретичного осмислення на сторінках преси. – Харків: Основа, 1997. – С. 226-228; Лавріненко Ю. Українська соціал-демократія (група УСД) і її лідер Леся Українка / Юрій Лавріненко // Сучасність. – травень 1971. – Ч. 5. – С. 81-82.

²⁶ Там само. – липень-серпень 1971. – Ч. 7-8. – С. 137-138; Головченко В. І. Від «Самостійної України». – С. 13.

²⁷ Лавріненко Ю. Українська соціал-демократія (група УСД) і її лідер Леся Українка / Юрій Лавріненко // Сучасність. – травень 1971. – Ч. 5. – С. 69-73.

²⁸ Гошовська В. А. Вказ. праця. – С. 224-350; Диба Л. Сподвижники: Леся Українка у колі соціал-демократів / Леся Диба. – К.: Основні цінності, 2003. – С.136-137; Лавріненко Ю. Вказ. праця // Сучасність. – травень 1971. – Ч. 5. – С. 69-73.

²⁹ Там само. – липень-серпень 1971. – Ч. 7-8. – С. 141-142.

³⁰ Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні. Т. 1. Революційна Українська Партія (РУП) / О. Гермайзе. – Київ: Книгоспілка, 1926. – С. 46-52; Головченко В. Політичний портрет Мар'яна Меленевського / Володимир Головченко // Київська старовина. – 2000. – № 4. – С. 97.

³¹ Головченко В. Політичний портрет Мар'яна Меленевського. – С. 97.

³² Федьков О. М. «Товариш Павлов» і розкол РУП. – С. 98.

³³ Головченко В. Політичний портрет Мар'яна Меленевського / Володимир Головченко // Київська старовина. – 2000. – № 4. – С. 97.

³⁴ Колесник В. Українська соціалістична партія: створення, програмно-тематичні засади, діяльність / Віктор Колесник // Історичний журнал. – 2004. – № 8. – С. 87.

³⁵ Там само. – С. 88-90.

³⁶ Гирич І. Богдан Ярошевський та його УСП / [Електронний ресурс] Ігор Гирич. – Режим доступу: <http://www.i-hyrych.name/History/UkrSocialDemocracy/YoungUkraine/VJaroshevsky.html>. – Назва з екрану.

³⁷ Колесник В. Українська соціалістична партія: створення, програмно-тематичні засади, діяльність / Віктор Колесник // Історичний журнал. – 2004. – № 8. – С. 86-87.

³⁸ Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні. Т.1. Революційна Українська Партія (РУП) / О. Гермайзе. – Київ: Книгоспілка, 1926. – С. 58; Головченко В. І. Від «Самостійної України» до Союзу визволення України. Нариси з історії української соціал-демократії початку XX ст./ Володимир Іванович Головченко. – Харків: Майдан, 1996. – С. 18-26.

³⁹ Самостійна Україна. Промова. – Львів: Видає Е. Косевич. З «Друкарні Уділової», ул. Ліндого ч. 8, 1900. – С. 23.

⁴⁰ Єфремов С. З громадського життя на Україні / Сергій Єфремов. – Київ: Вік, 1909. – С. 51-52.

⁴¹ Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні. Т.1. Революційна Українська Партія (РУП) / О. Гермайзе. – Київ: Книгоспілка, 1926. – С. 61-97; Головченко В. І. Від «Самостійної України»... – С. 24-45; Наумов С. О. Ста-

новлення Революційної української партії / С. О. Наумов // Укр. іст. журнал. – 2006. – № 2. – С. 49-58.

⁴² Головченко В. І. Вказ. праця. – С. 24.

⁴³ Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні. Т. 1. Революційна Українська Партія (РУП)... – С. 71.

⁴⁴ Там само, 71

⁴⁵ Головченко В. І. Від «Самостійної України»... – С. 26.

⁴⁶ Поссе В.А. Теория и практика пролетарського социализма. – Женева: Издание Г. А. Куклина 116, Rue de Carouge. – 1905. – С. VI. [Библиотека русского пролетария № 45].

⁴⁷ Поссе В.А. Какова должна быть программа русских пролетариев? Первый выпуск. 1) Название партии. 2) Построение программы. – Женева: Издание Г. А. Куклина 116, Rue de Carouge. – 1905. – 80 с.

⁴⁸ Там само. – С. 75-76.

⁴⁹ Там само. – С. 76.

⁵⁰ Леся Українка. Зібрання творів у 12 тт. – К.: Наукова думка, 1978. – Т. 10 Листи (1876–1897). – С. 23.

⁵¹ Поссе В. О. Національна автономія і всесвітня федерація. З передмовою В. М. (В. Шемета). / В. О. Поссе. – Львів: б. в., 1905. [Видання УНП]. – С. VI.

⁵² Головченко Від «Самостійної України»... – С. 28, 33-35.

⁵³ Галаган М. З моїх споминів. Ч. 1: (80-ті роки до світової війни) / Микола Галаган. – Львів: Червона калина, 1930. – С. 112; Головченко В. І. Від «Самостійної України»... – С. 36-37.

⁵⁴ Дорошенко В. Революційна Українська Партія (РУП). (1900–1905 рр.). Нарис з історії української соціалдемократичної партії / В. Дорошенко. – Львів – Київ: Видання ЦК УСДРП, 1921. – С. 16; Головченко В. І. Від «Самостійної України»... – С. 26-27.

⁵⁵ Дорошенко В. Революційна Українська Партія. – С. 17.

⁵⁶ Романович-Ткаченко Н. На дорозі до революції. Уривки споминів / Наталя Романович-Ткаченко // Україна. Науковий двомісячник українознавства. Орган історичної секції академії під ред. академіка М. Грушевського. – К.: ДВУ, 1925. – Кн. 4. – С. 116.

⁵⁷ Автобіографія Дмитра Антоновича / Публікація Андрія Жука // Сучасність. – січень 1961. – № 1. – С. 104.

⁵⁸ Гермайзе О. Вказ. праця. – С. 213-225.

⁵⁹ Скоропис-Йолтуховський О. Мої злочини / Олександр Скоропис-Йолтуховський // Хліборобська Україна. – Відень, 1920–1921. – Кн. 2, зб. II / IV. – С. 193.

⁶⁰ Романович-Ткаченко Н. На дорозі до революції. Уривки споминів / Наталя Романович-Ткаченко // Україна. Науковий двомісячник українознавства. Орган історичної секції академії під ред. академіка М. Грушевського. – К.: ДВУ, 1925. – Кн. 4. – С. 115.

⁶¹ Государственный архив Российской Федерации (далі – ГАРФ). – Ф. 102

ДП ОО. Оп. 1906 г. – 235 / I отд. – Д. 810. – Л. 1.

⁶² Государственный архив Российской Федерации (далі – ГАРФ). – Ф. 102
ДП ОО. Оп. 1906 г. – 235 / I отд. – Д. 810. – Л. 1.

⁶³ Там же. – Л. 4.

⁶⁴ Там же. – Л. 6.

⁶⁵ Дорошенко В. Революційна Українська Partія. – С. 25; Романович-Ткаченко Н. На дорозі до революції. Уривки споминів / Наталя Романович-Ткаченко // Україна. Науковий двомісячник українознавства. Орган історичної секції академії під ред. академіка М. Грушевського. – К.: ДВУ, 1925. – Кн. 4. – С. 115.

⁶⁶ Стемпень С. С. Львівський період життя С. Петлюри: вплив галицького середовища на молодого українського політика (листопад 1904-грудень 1905 р. / С.С. Стемпень // Укр. іст. журн. – 2009. – № 3. – С. 29.

⁶⁷ Дорошенко В. Революційна Українська Partія. – С. 26; ЦДАВОУ. – Ф. 3807. – Оп. 2. – Спр. 16. – Арк. 4, 6, 7 зв.

⁶⁸ Дорошенко В. Революційна Українська Partія. – С. 26.

⁶⁹ Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле (1901–1914 рр.) / Дмитро Дорошенко. – Виннипег, 1949. – С. 60. ЦДАВОУ. – Ф. 3807. – Оп. 2. – Спр. 23. – Арк. 5.

⁷⁰ Дорошенко В. Революційна Українська Partія. – С. 25-26.

⁷¹ Українець-искровец Об Украинской Революционной Партии // Искра. – 15 декабря 1904 г. – № 80. – С. 2-3.

⁷² РГАСПИ. – Ф.278. – Оп. 1. – Ед. хр. 275. – Л. 2, 3, 4.

⁷³ Там же.

⁷⁴ Українець-искровец Об Украинской Революционной Партии // Искра. – 15 декабря 1904 г. – № 80. – С. 2-3.

⁷⁵ Там же.

⁷⁶ РГАСПИ. – Ф.278. – Оп. 1. – Ед. хр. 275. – Л. 5.

⁷⁷ Головченко В. І. Від «Самостійної України»... – С. 51; Наумов С. О. З історії одного симбіозу: організаційні відносини «Спілки» і РСДРП / С. О. Наумов // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. № 908. Серія «Історія» Випуск 42. – Х., 2010. – С. 106-114.

⁷⁸ Программа Соціалъ-демократычнoй робитнычoй партии Росіи. – [Б.м.в.]: Украинська соціалъ-демократычна спілка, [Б.р.в.]. – [Лысток «Правды». – 32 с.

⁷⁹ Там само. – С. 14.

⁸⁰ Гилька І. Про державний лад. Додаток до 2 ч.«Правды» / Іван Гилька. – Львів: Накладом «Правды», з друкарні Народової Манецких, 1905. – 29 с. (Видання Української соціал-демократичної спілки); Дан Ф. Всенародня конститутівна рада. Всенародное Укредительное собрание / Ф. Дан. – Львів: Накладом «Правды», з друкарні Народової Манецких, 1905. – 40 с. (Видання Української соціал-демократичної спілки).

⁸¹ Хто такі соціалъ-демократи? // Правда. – февраль 1905. – Ч. 2. – С. 1-3; Рух за волю в Росії // Правда. – январ 1905. – Ч. 1. – С. 2; За два місяці // Правда. – юнь, юль, август 1905. – Ч. 6, 7, 8. – С. 16; Письма з сел // Правда. – юнь, юль, август 1905. – Ч. 6, 7, 8. – С. 17.

⁸² За місяць // Правда. – март 1905. – Ч. 3. – С. 12.

⁸³ Про революцію // Правда. – март 1905. – Ч. 3. – С. 9-10.

⁸⁴ Петербурська неділя // Правда. – январ 1905. – Ч. 1. – С. 3; Де підвівся робочий люд до боротьби з душогубом-царем та инчими ворогами народу? // Правда. – февраль 1905. – Ч. 2. – С. 5; За місяць // Правда. – февраль 1905. – Ч. 2. – С. 12; Чого нам треба – чи Земського Собору чи Всенародньої Конститутивної Ради («Учредительного Собрания»? // Правда. – март 1905. – Ч. 3. – С. 3; Чого хоче Соціал-Демократична Робітничка Партія Росії для селян? // Правда. – юнь, юль, август 1905. – Ч. 6, 7, 8. – С. 6; Письма з сел // Правда. – юнь, юль, август 1905. – Ч. 6, 7, 8. – С. 18.

⁸⁵ Четвертый (объединительный) съезд РСДРП. Апрель (апрель-май) 1906 года: Протоколы // Протоколы и стенографические отчеты съездов и конференций Коммунистической Партии Советского Союза. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1959. С. 31.

⁸⁶ Головченко В. І. Від «Самостійної України»... – С. 93.

⁸⁷ Іваницька С. Українська ліберально-демократична партійна еліта: колективний портрет (кінець XIX – початок XX століття) / Світлана Іваницька. – Запоріжжя: Просвіта, 2011. – С. 141-142.

⁸⁸ Іваницька С. Українська ліберально-демократична партійна еліта: колективний портрет (кінець XIX – початок XX століття) / Світлана Іваницька. – Запоріжжя: Просвіта, 2011. – С. 142.

⁸⁹ Базанова О. В. Черносотенное движение и православное духовенство Омской епархии 1908–1914 гг.: личностный аспект / О. В. Базанова // Политические партии России: прошлое и настоящее: Сб. статей. – СПб: Изд. С.-Петербургского университета, 2005. – С. 53-64; Тютюкин С. В. Г. В. Плеханов и В. И. Ленин: революционеры и политики / С. В. Тютюкин // Социал-демократия в российской и мировой истории: Обобщение опыта и новые подходы: Материалы междунар. науч. конф., 21-22 апр. 2008 г., Москва / Рос. акад. наук, Отд-ние ист.-филол. наук [и др.]. – Москва: Собрание, 2009. – С. 31-42; Щелоков О. В. Большевики: проблема лидерства и обновления руководства (1906–1911 гг.) / О. В. Щелоков // Мировая социал-демократия: теория, история и современность: Материалы междунар. конф., 21-21 мая. 1996 г., Москва / Рос. акад. наук, Отд-ние ист.-филол. наук [и др.]. – Москва: Собрание, 2006. – С. 234-252.

⁹⁰ Головченко В. І. Від «Самостійної України»... – С. 38.

⁹¹ Коваль В. «Областнікі» / В. Коваль // Наш голос. – 1911. – Ч. 6-8. – С. 350-351.

⁹² Там само. – С. 348.

⁹³ Второй съезд РСДРП. – С. 421.

⁹⁴ Коваль В. «Областнікі» / В. Коваль // Наш голос. – 1911. – Ч. 6-8. – С. 350-351.

⁹⁵ Головченко В. І. Від «Самостійної України»... – С. 51-52.

⁹⁶ Там само. – С. 51.

⁹⁷ Детально про це див.: Головченко В. І. Від «Самостійної України». – С. 52-53; Заводовський А. Українське питання у дзеркалі преси вітчизняної соціал-демо-

кратії (кінець XIX – початок XX ст.): монографія / Анатолій Заводовський. – Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький, 2008. – С. 67-74; Феденко П. Український громадський рух у XX ст. Курс лекцій / Панас Феденко. – Подєбради, 1934. – С. 25-27. [Український техніко-господарський інститут позаочного навчання в Подєбрадах].

⁹⁸ Войнилович С. Неіснуюче питання // Праця. – 1905. – Ч. 11. – С. 2-5; Войнилович С. Ще про неіснуюче питання // Праця. – 1905. – Ч. 12. – С. 3-5.

⁹⁹ Чацький З приводу «неіснуючого питання» // Праця. – 1905. – Ч. 13-14. – С. 2-6.

¹⁰⁰ ЦДАВОУ. – Ф. 3807. – Оп. 2. – Спр. 21. – Арк. 5 зв.

¹⁰¹ Головченко В. І. Від «Самостійної України»... – С. 55-56.

¹⁰² Там само – С. 56; ЦДАВОУ. – Ф. 3807. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 60.

¹⁰³ ЦДАВОУ. – Ф. 3807. – Оп. 2. – Спр. 21. – Арк. 26-26 зв.

¹⁰⁴ Там само. – Арк. 26 зв.

¹⁰⁵ Там само.

¹⁰⁶ Там само; Головченко В. І. Від «Самостійної України»... – С. 56.

¹⁰⁷ ЦДАВОУ. – Ф. 3807. – Оп. 2. – Спр. 21. – Арк. 26 зв.

¹⁰⁸ Там само.

¹⁰⁹ Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні. Т. 1. Революційна Українська Партія (РУП) / О. Гермайзе. – Київ: Книгоспілка, 1926. – С. 261.

¹¹⁰ Там само. – С. 261-262.

¹¹¹ Українські політичні партії кінця XIX – початку XX століття. Програмові і довідкові матеріали [Упор. В. Ф. Шевченко та ін.]. – К.: Консалтинг, Фенікс, 1993. – С. 96-99.

¹¹² Там само.

¹¹³ Антонович Коваль В. «Областнікі». – С. 353.

¹¹⁴ Каутський К. Національне питання в Росії / К. Каутський // Вільна Україна. – січень-лютий 1906. – Ч. 1-2. – С. 70-81; Смуток П. Краєва автономія України / Павло Смуток // Вільна Україна. – січень-лютий 1906. – Ч. 1-2. – С. 27-40; Не-я К. (К. А.) Де-що про націоналізм та соціалізм / К. Не-я (К. А.) // Вільна Україна. – січень-лютий 1906. – Ч. 1-2. – С. 83-93.

¹¹⁵ Не-я К. (К. А.) Де-що про націоналізм та соціалізм / К. Не-я (К. А.) // Вільна Україна. – січень-лютий 1906. – Ч. 1-2. – С. 93.

¹¹⁶ М. П. (Порш М.) Автономія України в світлі «соціалдемократичної» критики / М. П. (Порш М.) // Вільна Україна. – апріль 1906. – Ч. 4. – С. 23-45.

¹¹⁷ М. Ч. (Порш М.) Національні організації пролетаріату / М. Ч. (М. Порш) // Вільна Україна. – март 1906. – Ч. 3. – С. 59-80.

¹¹⁸ Головченко В. І. Від «Самостійної України»... – С. 91-94.

¹¹⁹ Четвертый (объединительный) съезд РСДРП. Апрель (апрель-май) 1906 года: Протоколы // Протоколы и стенографические отчеты съездов и конференций Коммунистической Партии Советского Союза. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1959. – С. 31-32.

¹²⁰ Там же. – С. 33.

¹²¹ Там же. – С. 33.

¹²² Там само. – С. 92-93.

¹²³ Там же. – С. 451.

¹²⁴ ЦДІАУК. – Ф. 301. – Оп. 2. – Спр. 14. – Арк. 169 зв.

¹²⁵ ГАРФ. – Ф. 102 ДП ОО. – 1907 г. – Оп. 237. – Д. 8, ч. 1. – Л. 7 об.

¹²⁶ Шморгун П. М. Украинские мелкобуржуазные партии РУП (УСДРП) и «Спілка» в революции 1905–1907 гг. // Научная сессия по истории первой русской революции 1905–1907 гг. Тезисы сообщений. – М. Изд-во АН СССР, 1965. – С. 151; На весну 1907 р. чисельність членів партії складала 3000, 2/3 з яких – сільські робітники. Див.: Доклад Української соціалдемократичної робітничої партії Росії Міжнародньому Соціалістичному Конгресові в Штутгарті. – Львів: Загальна друкарня, Академічна, ч. 8, 1907. – С. 3.

¹²⁷ ЦДАВО. – Ф. 3807. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 169-172.

¹²⁸ Там само. – Арк. 172.

Olexandr Fed'kov. The Ukrainian social and democratic movement in Russian Empire's provinces at the turn of the XIX-XX th centuries: social and cultural conditions and vectors of activity. *Marxism as a very important social and political movement was created in the mid-to-late 19th century and continued its functioning in the 20th century. According to the theory created by K. Marx and F. Engels social progress ideas were connected with working class, the main task of which was to reject private property, as the base for inequality, and to create a new fair social order. The classification of Marxist parties is very important for this analyses. Present historiographic subdivision of social and democratic parties, their units, wings and fractions into revolutionary and opportunistic is ideologically biased. New classification, proposed by the author, can give us the better understanding of Marxist organizations. It is based on two criteria connected with the process of party formation or state and legal status of a nation in the future. According to this approach all social and democratic parties and their units should be subdivided into international and national. International parties stood for creation of the Central Marxist Party consisting of international and national units. They wanted to create the centralized socialist state and decide the important social and national tasks. National social and democratic parties stood for federal or independent Marxist parties. So called national issues should be decided by national independence, national and territory autonomy.*

The author marked the existence of two wings in social and democratic movement in Ukrainian provinces of the Russian Empire after analyses of the Ukrainian Marxists' practical and theoretical activity. So, two political wings, national and international, were created in the Ukrainian social and democratic movement at the turn of the 19-20th centuries.

National Marxists were presented by the Ukrainian Social Democracy group, the Ukrainian Socialist party, the Ukrainian Revolutionary party and the Ukrainian Social and Democratic labour party.

International wing includes the Agricultural workers group of social and democrats of the Kyiv province and the Ukrainian social and democratic league. After three months

of its existence the Ukrainian social and democratic league was included in the RSDRP as an independent unit.

On the eve of the first Russian revolution there were three ideological and political groups in the Foreign RUP. Autonomists stood for entering the RSDRP as the independent member and supported its program. They were sure that after disappearing of private property all social and national issues would be decided. Federalists stood for the entering into the Russian Marxist Party according to federal base and supported «national forms of proletarian movement». The third and the most numerous group included defenders of the Ukrainian independent social and democratic party (later they also supported federal approach and stood for entering the RSDRP). The members of this party stood for national and territorial status in the future Russian democratic republic.

The RUP-UCDRP was one of the most influential parties in 1905–1907. It fought for national interests and union with the other Marxist parties and leagues on a federal base. According to its policy all national questions should be decided with the help of the national and territorial autonomy. At the same time some members of this party tended to powerful international tendency and underestimated the meaning of national issues in the life of Ukraine and Russian state. They just wanted to join in the RSDRP. The supporters of these ideas were presented by small groups of so called «oblasnyky» and separate members of the party. The reason of this tendency was rooted in the weakness of the National Marxist Party and powerful influence of the Russian social democracy.

Key words: classification, social democracy, Marxism, working class, national, international.

Отримано: 19.10.2016 р.

УДК 477.43«19/20»

Вадим Стецюк

КИЇВСЬКА ВІЙСЬКОВО-ФЕЛЬДШЕРСЬКА ШКОЛА НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Вадим Стецюк. Київська військово-фельдшерська школа наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. У статті проаналізовано організацію навчального процесу, педагогічний та учнівський склад Київської військово-фельдшерської школи (КВФШ) – єдиного на Правобережній Україні й одного з шести на всю Російську імперію навчальних закладів такого типу. Показано, що школа, організована ще у 1838 р., в період реформ Олександра ІІ зробила різкий ривок у своєму якісному розвитку – було розширено приміщення, створено замський табір у Китаєві, до навчального процесу залучено фахових науковців-медиків із Університету Святого Володимира та офіцерів із досвідом педагогічної роботи. Продемонстровано, що відсутність перспективи кар'єрного зростання зумовлювала вступ до школи переважно дітей із бідних селянських та робітничих родин, для